

Népiítés és mozgáster – A magyar közigazgatás felelőssége az 1944-es deportálásokban és a nyilasterrorban ^[1]

Forrásközlésünkben a magyar közigazgatásnak és a magyar erőszakoserveknek az 1944-es deportálás és nyilasterror során tapasztalható mozgásterét vizsgáljuk: milyen mértékben állhatott ellen egy magyar közigazgatási alkalmazott a zsidóellenes rendelkezésekkel kapcsolatos utasítások terén, illetve milyen retorziók jártak az ellenállásért?

Bevezető

Dacára a holokauszt-kutató szakirodalom általános tételének, mely szerint a magyar hatóságok holokausztban való felelőssége komparatív perspektívában is kiemelkedő, meglehetősen kevés figyelmet szenteltek ez idáig annak, hogy milyen mozgáster volt a magyar adminisztrációnak és erőszakoserveknek a zsidórendeletek végrehajtásában, a gettósításban, a deportálásban és a nyilasterrorban. Míg példának okáért a hollandiai holokauszt szakirodalma részletesen foglalkozik az államigazgatás és az erőszakoservek mozgásterével – külön monográfiát szentelve a holland polgármesterek vagy éppen rendőrök német megszállás alatti lehetséges viselkedésének,^[1] – addig Magyarországon hasonló munkák sajnos nem születtek. A magyar holokauszt historiográfiájának teljes felsorolására helyszükében nem tarthatunk igényt, így a legismertebb kézikönyvek releváns részeire kell korlátoznunk magunkat. A magyarországi holokauszt eddig kétségkívül legrészletesebb feldolgozása: Randolph L. Brahm kétkötetes műve alig három oldalt szentel a magyar adminisztráció tárgyalásának;^[2] hasonlóan kevésbé vizsgálja a közigazgatás mozgásterét Kádár Gábor és Vági Zoltán munkája,^[3] Ungváry Krisztián könyve,^[4] vagy a német megszállásról készült, eddig egyetlen (!) monográfia, Ránki György 1978-ban megjelent műve.^[5] A legnagyobb haszonnal Karsai László komparatív egyetemi tankönyve forgatható, mely legalább kísérletet tesz az olyan kérdések feltevésére, hogy meddig mehettek el a magyar adminisztráció képviselői az ellenállásban, illetve milyen retorziók járhattak azért.^[6] Údító kivételt képeznek az olyan helytörténeti feldolgozások, amelyek alaposan tárgyalják az adminisztráció képviselőinek szerepét, még ha a fenti, mozgásterre vonatkozó kérdéseket nem is mindig teszik fel. Ilyenek például Gergely Anna Székesfehérvárra,^[7] Csósz László Jász-Nagykun-Szolnok megyére,^[8] Gidó Attila Észak-Erdélyre,^[9] Molnár Judit Délvidékre^[10] vonatkozó munkái, illetve egyéb tanulmányok, melyek felsorolására nincs mód. A magyar csendőrség szerepét Molnár Judit kutatta részletesebben,^[11] míg a rendőrségére Szekeres József tett utalásokat.^[12] A főispánok szerepét részletesen, ám sajnos néhány tárgyi tévedéssel tárgyalja Végső István tanulmánya.^[13]

A német megszállást követően újabb, radikális zsidóellenes intézkedések sokaságára került sor,^[14] melyek értelmezése és kivitelezése a magyar közigazgatásra, behajtása pedig a magyar erőszakoservekre hárult. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy az ország szuverenitásának teljes birtokában lett volna, vagy, hogy bizonyos ritka esetekben nem létezhetett német nyomás az utasítások teljesítésére. Ám lényegében alig ismert olyan eset, hogy zsidóellenes intézkedéseket német utasításra kellett volna megtennie a magyar adminisztrációnak; az effajta forgatókönyvre még leginkább hasonló esetek a sárga csillag idő előtti bevezetésére vonatkozó követelések – mint például Pakson^[15] –, a zsidó vagyon elkobzására vonatkozó követelések – mint például Sopronban^[16] –, illetve egyes esetekben a gettósításban való német részvétel – mint például Nagyváradon, Zomborban és Szegeden.^[17] Fontos azonban kiemelni, hogy ezekre az intézkedésre országos szinten már a kollaboráns magyar belügyminisztérium utasításai vonatkoztak, és hogy az esetek egy részében – például Sopronban és Pakson – a magyar adminisztráció belügyi utasításokat kért a követelések végrehajtandóságának eldöntésére, illetve nem is teljesítette azokat. (Példának okáért nem tudunk róla, hogy Pakson valóban elrendelték volna a sárga csillagot két héttel annak országos bevezetése előtt).^[18]

Dávid-csillagot viselő személyek Budapest IX. kerületében, 1945

Forrás: <http://www.fortepan.hu>; Jevgenyij Haldej felvétele

A belügyminisztérium által kiadott rendeletek közül mindössze egyről tudunk, amelyet *Adolf Eichmann*^[19] és stábjá segített megfogalmazni.^[20] Más országok esetében – például ismét Hollandiában – a zsidóellenes intézkedéseket a német hatóságok fogalmazták meg, majd a kollaboráns holland közigazgatás lagymatag ellenkezés közepette hirdette ki azokat. Érdekes, hogy a talán legnagyobb létező komparatív holokauszt-feldolgozás, Helen Fein *Accounting for Genocide* Hollandiát az „alacsony SS-nyomás” alatt álló országok kategóriájába helyezi, Magyarországot pedig a „legalacsonyabb” kategóriába.^[21] Sokkal valószínűbb, hogy Magyarországot a deportálás tekintetében a „nem létező német nyomás” kategóriájába kellett volna helyezni, legalábbis ami a közigazgatást és az erőszakoserveket illeti. Tanulmányunkban nem tehetünk kísérletet minden közigazgatási szerv és erőszakos szerv bemutatására, a földrajzi lefedettség elérésére, vagy a magyar közigazgatás kollaborációs készségének mélyreható elemzésére. A bemutatott iratok több témára vonatkoznak, a legfontosabb közigazgatási szerveket érintve.

Rendőri kísérettel vonuló zsidók a budapesti erzsébetvárosi gettó felé, 1944. november

Forrás: http://fotomuveszet.net/korabbi_szamok/201602/torteneti_fotografiai

Az első dokumentum a deportálások kapcsán az erőszakszervekre vonatkozó nyomást kívánja bemutatni, melynek helyén való értelmezéséhez fontos hozzátenni, hogy lényegében ez az egyetlen dokumentált eset, amikor komoly fenyegetés kilátásba helyezését jegyezték fel a deportálásokban részt venni nem akaró csendőrök számára. Továbbá illusztrálja a magyar közigazgatás „mediterrán” jellegét,[22] azaz az informális, kereten kívüli gyakorlatok nagy szerepét. A rendőrségnek ugyanis – elméletben – a csendőrség nem adhatott volna utasítást,[23] mégis *Gellay Vince*[24] rendőr vallomása szerint *Hajnácskőy László*[25] utasításait fenyegetés ellenében kellett teljesítenie a délvideki határsáv „zsidótanítása” során. **(Lásd az 1. számú dokumentumot!)**

Szintűgy jellemző, hogy ez a délvideki speciális akció a kollaboráns magyar szervek kezdeményezésére történt.[26] Mindez nem kisebbíti a résztvevő erőszakszervekre nehezedő nyomást ebben az unikális incidensben, ellenben bemutatja a nyomás hiányát is más esetekben. Az eddig ismert források tükrében az ország más részein történt deportálások során maximum leváltás, áthelyezés járt a felmondóknak, szabotőröknek, míg a zsidómentőknek internálás volt a büntetése.[27]

A következőkben a budapesti rendőrség holokauszttal kapcsolatos mozgásterét bemutató forrásokat ismertetünk. Fontos kiemelni, hogy ezek a budapesti rendőrség fegyelmi iratai közül származnak, vagyis olyan esetekkel foglalkoznak, melyek során a rendőrök kihágást követtek el. Mindössze egyetlen eset ismert, amikor magyar rendőrök egy – hazai sváb származású – SS-tiszttel szemben fegyvert használtak, és az sem a deportálásokkal kapcsolatos ellenálláshoz, hanem személyi inzultushoz köthető.[28] A korszakban a kollaboráció volt a norma, így értelemszerűen a fegyelmi iratok többsége a zsidóellenes intézkedések nem-teljesítéséről szól. Nem kívánjuk a dokumentumokkal azt a korabeli sztereotípiát erősíteni, mely szerint „a rendőrök nagy része” „csak immel-ámmal teljesítette a parancsokat”. [29] A magyar rendőrség viselkedése a holokauszt alatt a legkevésbé feldolgozott témák közé tartozik. E dokumentumok sem a tavaszi-nyári deportálások időszakához köthetőek – ezekben az akciókban a vidéki rendőrség szintűgy részt vett –, hiszen a budapesti rendőrök a zsidóellenes atrocitások és gyilkosságok jelenségével elsősorban a nyilas uralom során találkoztak.

A közzétett források a budapesti rendőrök mozgásterének korlátozására, illetve az ennek ellenére gyakorolt emberiességi gesztusokra vonatkoznak. Előbbit mutatja az az októberi irat, mely tisztázza, hogy a rendőröknek utasításuk volt arra, miszerint ne használjanak fegyvert a németekkel szemben. **(Lásd a 2. számú dokumentumot!)** Utóbbira pedig az a jelentés vonatkozik, mely szerint a Csengery utcánál egy ismeretlen járőr egy bántalmazott zsidó nő védelmére kelt. **(Lásd a 3. számú dokumentumot!)**

Szintűgy fontos bemutatni, hogy a hatóságok maguk is eltérő esetekben eltérő mozgásteret adtak az erőszakszervek képviselőinek. Míg a Csengery utcai rendőr ellen nyomozást indítottak, addig *Galántai Géza* rendőrőrmestert, aki halálos kimenetelű fegyverhasználatlalt kelt egy idős zsidó nő védelmére, felettesei dicséretben részesítették. **(Lásd a 4. számú dokumentumot!)**

Mindez azt demonstrálja, hogy maguk a rendőrök sem tudták eldönteni, kinek az érdekében is kell fellépni, és hogy éppen retorzió vagy dicséret jár kötelességük ellátásért. Két további dokumentum mutatja be egy zsidókat rejtegető rendőr esetét, illetve enged betekintést a megszállás alatt szolgálatot teljesítő rendőrök lelki állapotába. **(Lásd az 5., 6. számú dokumentumot!)**

A zsidóellenes intézkedések megtagadására, illetve szabotálására vonatkozó levéltári forrásokat is közlünk. *Molnár József*[30] kispesti polgármester az utasítás ellenére sem állított fel gettót, hanem bizonyos utcákba költöztette a helyi zsidókat. A terület azonban nem volt lezárva, a gettósítás ezért nem valósult meg, mint ahogy más településeken, például Esztergomban vagy Hódmezővásárhelyen sem.[31] **(Lásd a 7. számú dokumentumot!)**

Gusáth György[32] zentai polgármester hasonlóképpen nem volt hajlandó részt venni a zsidóellenes intézkedésekben. Távollétében helyettese járt el a nevében, és bár Gusáth figyelmeztette a helyi zsidó lakosságot, a szakirodalom szerint a zentai holokauszt – mint a kispesti is – lényegi eltérések nélkül zajlott le. **(Lásd a 8. számú dokumentumot!)**

A levéltári dokumentumok tehát nemcsak arra mutatnak rá, hogy mozgásterrel rendelkeztek a magyar adminisztráció képviselői, s hogy nem feltétlenül járt komoly retorzió az ellenállásért, hanem arra is, hogy az egyéni ellenállásnak vajmi kevés eredménye volt. A végkifejlet természetesen nem változtat az egyéni döntéseken és az egyéni szereplők felelősségén. A történeti megítélésen azonban minden bizonnyal változtatnia kellene. Míg kevésbé közismertek az adminisztratív intézkedéseket szabotáló köztisztviselők nevei. Randolph L. Brahm kétkötetes munkájának friss, 2015-ös kiadása is a soában való kollaboránsok között említi például G. Usáth György zentai polgármestert – aki nyilván azonos az itt szereplő Gusáth Györggyel –, miként Molnár Józsefről is csak annyit jegyez fel, hogy a zsidókat „összeszűfoltta” Kispesten.[33] *Mérey László*[34] Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei főispán tevékenységéről szóló dokumentumot is publikálunk. Méreyt május 10-én nevezték ki *Horthy Miklós* személyes kérésére,[35] és október 16-ig töltötte be a pozíciót.

Mérey László eskütetele

Az iratot az 1945-ös népbírósi perét követően készítette, és minden bizonnyal a fellebbezése során kívánta felhasználni.[36] Ebben azt állította, hogy nem volt lehetősége eljárni a zsidóellenes intézkedéseket fogantatókkal szemben, és igyekezett embereket menteni. Ismerve a főispáni jogköröket,[37] ez nem volt igaz, azonban tény, hogy még a német külügyi jelentések is számon tartották Méreyt, mint a zsidóellenes hangulattal szembenálló főispánt. Egy, a német külügy *Inland II* osztálya számára készült, *Zsidókérdés Magyarországon* című datálatlan, valószínűleg júniusi irat állítja, hogy Pest megye alispánja szerint a megye felső vezetése

is „a zsidókat segíti”.[38] A szöveg minden bizonnyal Méreyre utal. Az említett német dokumentum, valamint az általa készített feljegyzés, illetve a megannyi, mellette tett vallomás[39] több következtetésre is lehetőséget ad. Elsősorban azt láthatjuk, hogy nem csak kollaboráns főispánokat neveztek ki a megszállást követően. Továbbá szemlélteti, hogy egy főispán igenis tehetett a zsidóellenes rendelkezések ellen, de legalábbis nem kellett aktívan együttműködnie azok érvényre juttatásában. Ennek ellenére sem számolt be Mérey a személyére nehezedő erős nyomásról, és állásából sem távolították el. (Igen fontos, hogy a lehető legrosszabb forgatókönyvként is csak a kirügást említi!) **(Lásd a 9. számú dokumentumot!)**

Egyetlen főispán, *Bethlen Béla* Szolnok-Doboka és Beszterce-Naszód vármegyék főispánja esetében ismert, hogy a zsidóellenes intézkedésekkel szembeni ellenérzése okán volt valós német nyomás a leváltására.[40] Fontos megjegyezni, hogy a deportálásokkal szembeni ellenérzésekhez nem kellett filoszemitának lenni. Mérey más, népbírói iratok közé került szövegei szerint[41] a zsidókérdés háború utáni rendezésének a híve volt, tehát a legkevésbé sem mondható egyébiránt filoszemita személynek.

Az utolsó dokumentum *Horváth György* kassai rendőrfőnök német befolyást felülíró szerepköréről szól.[42] Az ellenállás vádjával a kassai gyűjtőtáborba helyezett római katolikus *Szász Elemér*[43] tanúvallomása, melyet más dokumentumok is megerősítenek,[44] arról számol be, hogy a mentesítési iratokat *Wilhelm Schmiedstiefen* SS-százados elfogadta volna, azonban Horváth György felülírta azokat. Az az életszerűtlen, ám ezúttal valós helyzet állt fenn, hogy a megszálló hatalom engedelmesskedett a megszállott hatalom képviselőjének. A tanúk, akik alapvetően Schmiedstiefen SS-tiszt felelősségét is hangoztatták, nem voltak érdekeltek a náci bűnösség ilyen radikális kisebbitésében. Elfogadhatónak tűnik a helyzetkép, miszerint a magyar hatóságok igenis ellent tudtak mondani a német autoritásnak, alkalmanként radikalizálva is a holokauszt kimenetelét. **(Lásd a 10. számú dokumentumot!)**

Az itt közölt dokumentumok nem a teljesség igényével kívánnak betekintést engedni a magyar adminisztráció és erőszakszervek holokauszt alatti működésébe, azonban remélhetőleg olyan kérdéseket is felvetnek, illetve részben meg is válaszolnak, melyeket eddig nem, vagy nem kellő mértékben vizsgált a szakirodalom.

Dokumentumok

1.

Gellay Vince rendőr vallomása Hajnácskőy László csendőrezredes népbírói perében

Budapest, 1946. január 10.

– részlet –

1942 óta, mint volt csendőr őrsparancsnok, először Bonyhádron, majd később Sárbogárdon teljesítettem szolgálatot Hajnácskőy László v. cső. ezds. kerületi parancsnoksága alatt. Nevezett ezds. mind szóbeli, mind írásbeli irányításai, ill. parancsai alkalmából a német és fasiszta rendszerek leghívebb és legszolgaiabb kiszolgálójának mutatkozott.[45] Egyik parancsában pl. felhívta beosztottjai figyelmét, hogy nekünk nincs más választásunk, csak a németek mellett való utolsó csepp vérig kitartani, mert az ellenkezője népünk romlását okozza. A zsidóellenes intézkedéseket a lehető legnagyobb szigorral és kíméletlenséggel hajtatta végre. 1944. április közepén[46] jelent meg Hajnácskőynek: „A zsidók megrendszabályozásáról” c. parancsa. Ennek a parancsnak több pontjában szigorú megtorlást helyezett kilátásba annak a csendőrnek a részére, aki nem kellő szigorral hajtja végre a zsidókkal szemben hozott rendeleteket és parancsokat. Többek között felhívta a figyelmet ez a parancs, hogy a zsidókkal szemben minden intézkedés jogosult, az e téren túlkapókat parancsnoki védelmébe veszi. Ugyanakkor újból szigorú megtorlást helyezett kilátásba annak, aki enyhébb oldaláról próbálja magyarázni. Felszólította beosztottjait, hogy jelentkezzék önként, aki nem érez magában elég erőt és elszántságot ezen intézkedés végrehajtására, hogy leválthassa és ellene eljárasson. Ugyanekkor kilátásba helyezte, hogy parancsainak általa megkövetelt végrehajtása esetén a jutalmazásról sem fog megfélemlkezni. [...][47]

[előadó, tanú, jegyzőkönyvvezető aláírása]

Jelzet: BFL XXV. 1. a. – 1946. 2218. – Budapest Főváros Levéltára, Jogszolgáltatás területi szervei, Büntetőperes iratok, Hajnácskőy László népbírói pere, 52. – Eredeti, gépelt, aláírással.

2.

Budapesti rendőrök fegyelmi ügye a németekkel szemben való fel nem lépésük okán

Budapest, 1944. október 26.

1581/1944. F. Rfp. szám.

Tárgy: Német katonák intézkedése és lövöldözése a nagytétényi Löwy-féle kastélyban

5. drb. mell.[48]

Főkapitány Úr![49]

A budafoki és környéki osztályparancsnokság jelentését tudomásul vétel végett betérjesztve jelentem, hogy az intézkedésre megjelent Hóbor István r. tisztihelyttest és Levicki György próbarendőrt fegyelmi felelősség nem terheli,[50] mert a rendőri őrség tagjai már október hó 15-én megkapták azt az utasítást, hogy a német véderő tagjaival szemben ellenállást kifejteniük, vagy azok ténykedését karhatalmi beavatkozással gátolniuk nem szabad.

Budapest, 1944. X. 26.

Fog: dr. K.

[aláírások]

Jelzet: BFL VI. 13. b. 1581/F. 1944. – Budapest Főváros Levéltára, A közigazgatás területi szervei, Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Rendőrsége Főparancsnokságának iratai, Fegyelmi iratok – Eredeti, gépelt, aláírással.

3.

Névtelen feljelentő levél zsidó nőt fizikailag megvédő ismeretlen rendőr ellen
Budapest, 1944. november

Főkapitány Úr!

Folyó hó[51] 5-én d. u. 15 óra 15 perc körül VI. Csengery utca 61. számú zsidóház[52] előtt egy ittas ember egy zsidónőt[53] ráncigált a karjánál fogva. A Szondy utca felől egy rendőr érkezett, közbevetette magát olyformán, hogy a teljesen részeg embert hátulról ököllel arcba vágta. A második csapás után az ember lezuhant a földre, ekkor a rendőr csizmájával többször belerúgott, majd felráncigálta a földről és még vagy 6 ökölcsapást mért az arcába, közben az áldozat hebegve kérte, hogy ne üsse. Most mások segítségével bevonszolta a házba. Annyit tudtam meg, hogy egy, a házban lakó asztalosmesterről van szó.[54] Verés közben a ház emeletéről egy vörös zsidó[55] biztatta a rendőrt, hogy üsse tovább. A rendőr lehet egy 40–45 éves zömök, erőteljes ember, míg áldozata egy vézna, alacsony, sovány ember. A rendőr valószínűleg a környéken lakó, vagy itt szolgálatot teljesítő. A házban a házmester, vagy a lakók bővebben nyilatkozhatnak.

A jelentést minden érdek, vagy ellenszenv nélkül teszem meg, csupán emberi szempontból.

Tisztelettel: egy szintén állami tisztviselő

Jelzet: BFL VI. 13. b. 1626/F. 1944. – Eredeti, gépelt, aláírással.

4.

Galántai Géza rendőr halálos kimenetelű fegyverhasználata egy zsidó nő vagyonának védelmében

Budapest, 1944. december 1.

1761/F. 1944.

Tárgy: Galántai Géza r. őrmester lőfegyver használata.

4 drb. mell.[56]

Főkapitány Úr!

Galántai Géza rendőrőrmester 1944. évi november hó 27-én a zsidók összeköltöztetése körül teljesített szolgálatot. Galántai a Klauzál térről a Dob utcába egy kisebb csoport zsidót kísért. Az egyik idősebb zsidóasszony csomagját nem bírta tovább vinni, azt a Dob utca és Kazinczy utca sarkán letette, maga pedig a csomagra rogyott. A közönség közül többen körülfogták a lerogyott zsidóasszonyt, és csomagjának tartalmát dézsmálni kezdték. Mivel a tolvaj közönség Galántai figyelmeztetésére sem hagyta abba műveletét, puskáját válláról kézbe vette és fegyverhasználat kilátásba helyezésével figyelmeztette őket, hogy mindent adjanak vissza a zsidó asszonynak. A polgári közönség vissza is húzódtott, azonban egy honvéd szakaszvezető távozás helyett mindkét kezével megragadta Galántai puskáját, és a rendőrt le akarta fegyverezni.

Galántai előbb hangos figyelmeztetéssel akarta a szakaszvezetőt cselekményének abbahagyására bírni, de az még akkor sem tágtott, amikor a rendőr fegyverének használatával fenyegette. E zért Galántai a szakaszvezető által fogva tartott puskát elsütötte. A csőtorkolat a szakaszvezető hasa felé irányult, s a lövedék a hasába fúródott, hátul a deréktájon távozott. Galántai rendőrőrmester a közeli gyógyszerertárból a mentőkért telefonált. Amikor a helyszínre visszatért, a szakaszvezetőt már nem találta ott, mert a közönség egy kocsira tette, és a közeli Rókus-kórházba vitték. A szakaszvezető a kórházban sérülésébe rövidesen belehalt. Ott állapították meg, hogy a halott szakaszvezető Bedő László, Nyíregyházán 1913-ban született, anyja: Szabó Rachael.

A Szut.[57] 49. §-ának 2. pontja alapján a szolgálatban álló rendőr köteles fegyverét használni: „ha másnak közvetlenül, jogtalanul és súlyosan veszélyeztetett életét, testi épségét, személyes szabadságát, vagy vagyonát másképp megvédelmezni nem lehet”. A 2. pont alapján: „ha valaki a rendőrt szolgálati ténykedésében, a fegyverhasználatval való fenyegetés dacára tettelesen akadályozza és az ellenszegülést másképp megtörni nem lehet”. Galántai Géza r. őrmester szolgálatban állott. Kötelessége volt a zsidóasszony vagyonát[58] megvédelmezni, és ebben a ténykedésében a szakaszvezető részéről oly mérvű tettelesen akadályozásban részesült, amit csak fegyverének használatával háríthatott el.

Tehát a fegyverhasználat szükséges, jogos és szabályos volt.

A vonatkozó iratok beterjesztése mellett kérem a rendőrőrmesterrel szembe az eljárást megszüntetni.

Budapest, 1944. XII. 1.

fog: TÖ

[aláírások]

[más tollal következik az események összefoglalása]

Az országos főkapitány úr nevében nevezett a fegyverhasználat körül tanúsított férfias, határozott és kötelességtudó magatartásáért nyilvánosan megdicsérem.

Bp., 1944. XII. 4.

[olvashatatlan aláírás]

Jelzet: BFL VI. 13. b. 1761/F. 1944 – Eredeti, gépelt, aláírással.

5.

Solymosi János rendőr fegyelmi ügye zsidók és zsidó vagyon rejtegetése okán

Budapest, 1944. december

1776/F. 1944.

Tárgy: Solymosi 2. János rendőrőrmester fegyelmi és bűnügye

2 drb. mell.[59]

Főkapitány Úr!

A főkapitányság politikai rendészeti osztályánál polgári ruhás szolgálatot teljesítő Solymosi 2. János m. kir. rendőrőrmester a II. ker. Filler utca 2. sz. II. em. 1. ajtószám alatt lévő lakásán zsidókat és zsidóktól származó értéket rejtegetett. Az ügyben eljáró detektív a lakásban találta dr. Teicher Gézáné, Gál /Goldstein/ Béla és Lóránt /Löwenstein/ Ferenc zsidó személyeket, kik bejelentés nélkül laktak ott. Ugyanott több ezer pengő értékű elrejtett zsidó értéket is találtak. A zsidók közül Lóránt Ferenc katonaszökevény, mert munkaszolgálati helyéről megszökött. Solymosi 2. János r. őrmestert őrizetbe vették, és további eljárás végett a m. kir. honvéd ügyészégnél /II. Margit körút 85–87. sz./ átadták. A tényállás szerint nevezett az [olvashatatlan] ütköző fegyelmi vétségek elkövetésével alaposan gyanúsítható. Ezért a vonatkozó iratok beterjesz- [olvashatatlan] eljárást megelőző vizsgálatot elrendelni és a súlyos elbírálás alá eső cselekményre való tekintettel[60] őt állásától is felfüggeszteni.

Budapest, 1944. XII. 5.

fog: TÖ

[aláírások]

Jelzet: BFL VI. 13. b. 1776/F. 1944 – Eredeti, gépelt, aláírással.

6.

Magyar rendőrök gyakori lerészegedésének főparancsnoki kifogásolása

Budapest, 1944. október

1635/1944. F. Rf. p. szám

Az utóbbi időben mind gyakrabban megtörténik, hogy szolgálatban álló rendőröket leittasodás miatt a rendőr-főparancsnokságon elő kell állítani. A szolgálatban való leittasodást mindenkor a legszigorúbban bíráltam el, a mai rendkívüli viszonyok között,[61] amikor a haza mindnyájunktól fokozott mérvű kötelességteljesítést követel, [olvashatatlan beszűrés] még súlyosabb elbírálás alá esik. Figyelmeztetem ezért az őrszemélyzetet, hogy a szeszital mértéktelen fogyasztásától általában, de különösen szolgálatban tartózkodják, mert ellenkező esetben kíméletlen szigorral fogok eljárni [mind][62] azokkal szemben, akik ebben a tekintetben kifogásra szolgáltatnak okot.

Budapest, 1944. XI. 4.

fog: TÖ

[aláírások][63]

7.

Molnár József volt kispesti polgármester vallomása a gettósítás szabotálásáról, a retorzió hiányáról

Kispest, 1945. május 12.

– részlet –

Gyanúsított előadja a következőket: 1944 áprilisában hivatalból kaptam utasítást arra, hogy a vármegyei tisztgyűlésen, mint annak hivatalból tagja, jelenjek meg. A felhívásnak eleget is tettem, és megjelentem. A közgyűlésen dr. Géczí András, az újonnan kinevezett vármegyei közjegyző mint alispán-helyettes elnökölt, mert az alispáni tisztség még nem volt betöltve. Nevezett Endre László[64] legszűkebb környezetéhez tartozott. Itt ezen a tisztgyűlésen felhívást intézett az összes polgármesterhez és a járási főszolgabírákhoz, hogy most már semmi akadályja nem lévén ennek a [Endre][65] díszpolgárrá való választás[á]nak, egyben utasított bennünket arra, hogy a díszpolgárrá való választást ejtsük meg. Az utasítást tudomásul véve, intézkedést nem tettem. Ugyane hó folyamán jöttek ki az intézkedések a zsidók elkülönítésére és a gettók felállítására. Kispesten a kiadott utasításokkal ellentétben, gettót nem létesítettek[m], hanem a zsidó tanács által választott zsidó házakban tömörítettem össze a zsidókat.[66] /A zsidó tanács tagjai a következők voltak: dr. Nemes Károly, dr. Frank Ernő, Herskovics József, Somogyi Henrik./ Míg a többi Pest környéki városban mindenütt zárt gettó létesült. Emiatti eljárásom miatt felelősségre vontak. /Dr. Géczí András/[67] és köztudomású dologgá vált, hogy az elcsapandó polgármesterek közé tartozom. A helybeli Baky-párt[68] kívánta itt akkor a politikai vezetést átvenni, és egyben követelte az én eltávolításomat is, és helyettem dr. Varju Alajost és Dr. Simonfay Lajost kívánta. Az újonnan kinevezett főispánnak a két nevezett urat személyesen be is mutatta.

[...][69]

[aláírások]

8.

Dr. Gusáth György népbírói tárgyalási jegyzőkönyve

Budapest, 1945. szeptember 1.

– részlet –

Dr. Gusáth György vádlott a Bp. 304. §-ának alkalmazása mellett feltett kérdésekre lényegében az alábbiakban nyilatkozik: a vádat megértettem, bűnösnek nem érzem magam.

Nagykőrösön 16 évig voltam főjegyző, utána Kispesten évekig városi tanácsnok, s majd 1941-ben a Bácskába beküldött belügyi katonai közigazgatásnál öt hónapig teljesített szolgálat után Zenta város törvényhatósága polgármesterré választott. Még nagykőrösi főjegyzőségem ideje alatt, 1925-ben vagy 1926-ban új zsidó templomot építettek. A felavatáson én képviseltem a várost. A megnyitáson beszédet mondtam, ami miatt pár óra múlva már figyelmeztettek, vigyázz, nehogy a zsidóbarátságom miatt bajom legyen. Körülbelül ebben az időben Nagykőrösön egy kaszinót is alapítottam, melynek tagjai közül körülbelül 60% volt zsidó és csak 40% magyar.

1944. év április 22-én dr. Bajsay Ernő alispán, ki egy személyben a főispáni teendővel is volt megbízva, a vármegye összes főszolgabíráit és polgármestereit tisztí értekezletre Zomborba rendelte. Ezen az értekezleten részt vettek még szintén berendelés alapján a rendőrkapitányságok és a csendőrség vezetői is. Az értekezleten a főispán tudomásunkra hozta, hogy a kormány oly értelmű rendelkezést adott ki, mely szerint április 26-án az összes zsidókat ki fogják telepíteni. Ezzel az értekezlet első része véget ért. A civil hatóságok vezetőit és képviselőit, úgymint a főszolgabírákat és a polgármestereket a főispán elbocsátotta. A rendőrség és a csendőrség vezetőivel tovább folytatta a tárgyalásokat, amelyeknek tartalmáról mi polgáraink nem tudunk ekkor még semmit.

Én az értekezlet után dr. Szabó Zoltán volt főszolgabírót megkértem arra, hogy értesítse hazaérkezése után rögtön a zentai zsidó családokat, hogy 26-án mi fog történni. Én, hogy ezekben az intézkedésekben ne kelljen részt vennem, még aznap elmentem Nagykőrösre dr. Lisznyai Pálnéhoz, onnan 23-án Budapestre utaztam, honnan 25-én érkeztem vissza Nagykőrösre. Zentára 25-én délután indultam. Az esti órákban érkeztem meg Zentára. Első utam hivatalomba vezetett, miközben láttam a falragaszokat saját aláírással. A hivatalban érdeklődtem, hogy ez hogyan jelenhetett meg, mire tudomásomra hozták, hogy a plakátokat a főispántól kapott utasítás értelmében a rendőrség fogalmazta és nyomatta ki, míg az aláírást dr. Felsey András polgármester látta el. Ugyanis egy régi rendelkezés alapján a polgármester-helyettesnél volt az én aláírási bélyegzőm és pecsétem arra az esetre, ha akadályoztatásom esetén sürgős aláírással lenne szükség, úgy azt nyomja rá. A plakát esetében is ezt a bélyegzőt használták. Megtudtam továbbá azt is, hogy a rendelkezések végrehajtásával a főispán csak a rendőrséget és a csendőrséget bízta meg, mely szerveket az értekezlet második részében oktatta ki. A megbeszélésen, amelyen én vettem részt, a főispán csak bejelentette a 26-án foganatosítandó intézkedéseket, és ezeknek megtárgyalásához vagy véleményünknek nyilvánítására módot nem is adott. A plakát első bekezdése tisztán rendőri intézkedéseket tartalmaz, így én ilyet nem is fogalmazhattam, nem is írhattam alá, mert a rendőrség felett a polgármesternek rendelkezési joga nincs.

Dr. Szabó Zoltánnal történt értesítésem után módjukban volt a zsidóknak akár el is utazni Zentáról, úgyszintén vagyonukat menteni. A pályaudvaron csendőrség nem volt, így nem ellenőrizték, hogy ki utazik és ki nem. Többen el is távoztak Zentáról, hogy hányan, azt nem tudom. A vagyon elrejtésére vonatkozóan előadom, hogy a Zentával szomszédos Ada községben harminc zsidó családnál kb. másfél millió pengő készpénzt találtak, illetve szolgáltattak meg, míg Zentán, hol kb. 300 zsidó család volt, 70–80 ezer pengőt. Ugyanis az történt, hogy üzeneteket a zsidó templomban még kellő időben kihirdették.

Felkerestem a rendőrség vezetőjét, és csodálkozásomat fejeztem neki ki, és kérdőre vontam, hogy a rendőrség hogyan bocsáthatott ki ilyen plakátot aláírással, mire azt a választ kaptam, hogy a rendőrség kapta az utasítást a végrehajtásra. Ezután kértem, hogy a legtapintatosabban foganatosítsák ezeket az intézkedéseket, mire kijelentette a rendőrség vezetője, hogy ő azokat a kapott utasítások értelmében fogja végrehajtani. Így nekem beleavatkozásra nem volt lehetőségem.

A zsidók elszállítása után leltározni kellett volna, ezt azonban én nem foganatosítottam. Más városokban már rég befejezték a leltározást, míg nálunk még meg sem kezdték. Ennek volt a következménye az, hogy az alispán telefonon utasított, azonnal adjam át a város vezetését az egyik tanácsnoknak. Fegyelmet indítottak ellenem, melynek során már május 24-én véghatározattal nyugdíjaztak. Ennek ellenére július hó 11-én az akkori belügyminiszter, mint volt polgármestert Komárom városához tanácsnokká nevezett ki, amit én nem foglaltam el. Ezután Budapestre költöztem, ahol a felszabadulásig állandóan tartózkodtam. Októberben vagy novemberben a feleségem felvett egy cselédet. Aznap este az első látás után mondtam a feleségemnek, hogy ez a nő biztos zsidó lesz. Ezután kimentem hozzá a konyhába, és elkezdtem vallatni. Elmondta, hogy a táborból menekült, az édesanyja beteg. S mivel rájöttünk, hogy ő zsidó, nem akart kellemetlenséget okozni nekünk, elköltözik. Ezt én nem engedtem, és így nálunk maradt egészen február 20-ig.

[...][70]

Belép: dr. Forrai Zoltánné, szül. Benedek Klára, r. k. vallású, háztartásbeli, érdektelen tanú, aki Bp. 210. §-ának 2. bek.-ében foglalt törvényes figyelmeztetés után vallomását az alábbiakban adja elő:

Zentai lakos voltam. Mikor a vádlottat polgármesteri állásából elmozdították, beszéltek, hogy zsidóbarátsága miatt nyugdíjazták. A kérdéses plakát kiragasztása után a vádlottat kerestem hivatalában, de nem találtam ott, mert elutazott. Hazafele menet találkoztam egy gyógyszerész barátnőmmel, aki elmondta, hogy rettenetes erős napja volt ma, mert a zsidók megrohanták a patikát, gyógyszerekért és vitamintablettáért, miután a polgármesteri hivatalból megtudták a kiköltöztetési hírt.

[...][Z1]

Jelzet: BFL XXV. 1. a. 1945. 1637. – Eredeti, gépelt, aláírással.

9.

Mérey László feljegyzése a holokauszttal kapcsolatban és a mellette történt tanúskodások

[H. n.], 1945. november

– részlet –

[...][Z2]

III. Magatartásom a zsidókérdésben

Már az előzményekben elkerülhetetlen volt, hogy ezzel a kérdéssel is ne foglalkozzam, mihez képest már fentebb érintettem néhány esetet,[Z3] amelyekből kidomborodik a zsidókérdésben tanúsított, humanizmusra és enyhítésre való törekvésem. Ezúttal a közvetlen érdekeltektől származó, konkrét nyilatkozatokat csatolok, amelyek teljes történeti hűséggel kidomborítják felfogásomat az alkotmányellenesen meghozott és életbeléptetett, jogfosztó rendelkezésekkel szemben.

Minden alkalmat megragadtam, hogy a szenvedő zsidók sorsán enyhítsek, hogy őket az üldöztetéstől, elhurcolástól, jogcsorbításától tőlem telhetően megóvjam,[Z4] és így sok esetben az illetők életét is megmentsem. Hasonlóképpen, ha alkalmam adódott és hozzám fordultak az érdekelt személyek, segítettem őket abban, hogy a fennálló rendelkezések korlátai között jogukat megvédjem, és jogos igényeik kielégítéséhez segítsem. Mindezt nyilván nem tettem volna meg, ha én nyilas, vagy fasiszta érzelmű és gondolkodású lettem volna, és egyetértettem volna az uralkodó rendszer alkotmányellenes és jogellenes, jogtipró rendelkezéseivel.

Az ilyen nyilatkozatok rendes körülmények között korlátozott jelentőségűek és értékűek is lehetnek, mert hiszen szívességből, szánalomból vagy baráti érzésből ilyen mentesítő nyilatkozatokat az emberek egymásnak könnyen adnak. Az én esetemben azonban másképp áll a helyzet, mert hiszen engem a nyilatkozókhöz semmiféle társadalmi vagy baráti kapcsolat nem fűz. Amikor nekik segítettem, a legtisztább humanista érzés vezetett. Annak tehát, hogy készséggel, saját pozícióim, egyéni szabadságom, sőt esetleg életem veszélyeztetésével[Z5] is igyekeztem zsidókat kimenteni a törvénytelen zsidórendeletek üldözése elől, részemről – tekintettel magas közjogi állásomra – sokkal nagyobb jelentősége van, mintha ezt egy közömbös társadalmi állású magánember teszi. Éppen ezért el sem lehet képzelni, hogy a nyilatkozatok tartalma valótlan volna, semmi okuk nem lévén ezeknek az embereknek most[Z6] az én érdekében, akihez lényegileg semmi közük nincs, mentőakciót indítani. Valóban teljesen önszántukból jelentkeztek a nyilatkozók, amikor megtudták, hogy letartóztatásba kerültem, a valóságnak teljes mértékben megfelelő adataikkal, hozzátartozóimnál és bocsátották rendelkezésemre a közvetlen átélés alapján saját maguk által szerkesztett nyilatkozatokat.

Ezeket a nyilatkozatokat G., H., K. és L. alatt vagyok bátor idemellékelni.[Z7]

A G. alatti nyilatkozat kiállítója Sándor Zsigmond, egy 66 éves cukrászmester, mindenekelőtt azt igazolja, hogy 38 éves ismeretségünk alatt gondolkodásban és cselekvésben liberális és demokrata felfogású, igaz magyarnak tanult megismerni. Számot ad arról, hogy az első világháborúban, míg ő 18 havi frontszolgálatot teljesített, itthon maradt családját anyagilag és erkölcsileg messzemenően támogattam. Amikor a nyilas uralom alatt üzletét elvették, és őt hadirokkantsága ellenére deportálni akarták – ami reá nézve a valószínű halált, családjára nézve pedig a teljes pusztulást jelentette volna –, személyes és főispáni tekintélyem teljes latba vetésével kieszközöltem számára, hogy a hadirokkantságát ismerjék el, s ilyenképp tekintsenek el a deportálásától. Mindezt 48 óra alatt elintéztam. Igaza van a nyilatkozónak, hogy ezt olyan időben és viszonyok között tettem, amikor hasonló közbenjárásokért a közhivatalnokot legalább is az elbocsátás veszélye fenyegette, vagy legjobb esetben súlyos fegyelmit kapott, ha zsidó emberért exponálta magát.

A H. alatti nyilatkozat kiállítója, Molnár Józsefné azt bizonyítja, hogy őt a nyilas üldözés és elhurcolás elől saját lakásomon rejtettem, élelmeztem és tüzelőanyaggal elláttam, ilyenképp életét megmentettem. Lemondásom okául azt mondtam Molnárnénak, amikor azt kérdezte tőlem, hogy miért távoztam a főispáni állásomból: „*Elmegyek, mert nem akarok együtt szolgálni ezzel a csirkefogó bandával.*”

Bogner József az I. alatti nyilatkozat kiállítója igazolja, hogy egész családja életét megmentettem a zsidótörvény üldözése elől. Leányát, özv. Haas Sándornét és unokáját 1944. október második felében, a nyilas puccs után lakásomban rejtettem, és részükre hivatalos hatalommal Pestszentlőrincen hamis okmányokat szereztem.[Z8] Ez már valóban nagy szó, amihez kommentár nem kell. Ennek a nyilatkozatnak egy példánya hasonló tartalommal a nyomozati iratokhoz már be van csatolva, mert az véletlenül már akkor a személyes irataim között volt.

Dr. Kófalusi István, a belügyminisztériumba berendelt szolgabíró, K. alatt hitelt érdemlően igazolja, hogy nagybátyjának, dr. Bíró Henriknek kormányzói mentesítése érdekében eredményesen közreműködtem.

A L. alatti okirattal Haas Sándorné, a Bogner-féle I. alatti igazolás kiegészítésekképpen, a személyével kapcsolatos részt igazolja, éppen olyan értelemben, mint azt Bogner József.

Még nagyon sok üldözött zsidónak nyújtottam segítséget és menedéket, de ezeknek a neveire sem emlékszem már, és így több okirati igazolást ez idő szerint nem tudok produkálni. Mindenesre nyugodt lelkiismerettel állítom, hogy aki hasonló kérelemmel hozzám fordult, amennyire módomban állott, a segítséget senkitől sem tagadtam meg, s soha semmiféle, személyemet érhető fenyegető veszély vissza nem tartott a segélynyújtástól. Nem érdemként mondom el mindezt és hivatkozom a megtörtént esetekre, hanem abban az adott vádbeli helyzetben, hogy netán zsidóüldözéssel és kegyetlenkedéssel is lehet gyanúsítva.

Ismételen kijelentem, hogy a zsidórendeletek végrehajtása nem az én hatáskörömbé tartozott, hanem az alispánéba, és az alispánnak ebben a vonatkozásban én feljebbvalója nem voltam.[Z9] A vármegye közigazgatási rendszere kizárja azt, hogy a főispán az alispánnak közigazgatási ügyben utasításokat adjon, a hatáskörök szigorúan el vannak különítve. Ez éppen a vármegyei autonómia rendszeréből következik. Az alispán autonóm tisztviselő, a főispán állami funkcionárius. Ezt bővebben magyaráznom nem kell, ez a magyar közigazgatási jog általánosan ismert tétele. A főispán az autonómiát ellenőrzi, és amennyiben a közigazgatási törvények végrehajtásában vagy a végrehajtás elmulasztásában, és egyáltalában a vármegye alkotmányos életében törvénysértést vagy visszaélést észlel, ezt jelenti a kormánynak.[Z10] Éppen ezért a törvénytelen zsidórendeletek végrehajtásának megakadályozása sem állott módomban akkor, amidőn ezek végrehajtása a ránk erőszakolt Sztójay-kormánynak általa elképzelt egyik fő feladata volt. Minden tiltakozás természetesen eredménytelen lett volna. Egyébiránt konkrét eseteket túlkapásokról és túlzásokról, miután nem rám tartozott, nem is jelentettek nekem, és így ilyenekről csak akkor volt tudomásom, ha az érdekelt magánégyének fordultak hozzám, amikor, mint fentebb állítottam és bizonyítottam, az eredményes segélynyújtást soha sem tagadtam meg.

Ezek szerint a zsidókérdésben tanúsított magatartásom nem alkalmas arra, hogy ennek alapján bármilyen háborús vagy népellenes bűncselekmény elkövetésével megvádolható lennék.

[...][Z11]

Jelzet: BFL XXV. 1. a. 1945. 1605. – Eredeti, gépelt, aláírással.

Szász Elemér vallomása a kassai mentesítések kollaboráns magyar részről történő felülírásáról

Budapest, 1945. december 29.

– részlet –

[...][82]

A tábor[83] fölött és az internáltak sorsáról egy hármás bizottság intézkedett, melynek elnöke Horváth főkapitány-helyettes, tagjai pedig Sárvári[84] csendőralezredes és Schmiedtsiefen német SS-százados voltak. Minden egyes esetben a beszállításról nekik történt jelentés, és ők döntöttek a fogvatartásról vagy az elengedésről. Én személyesen jelentkeztem dr. Horváth főkapitány-helyettesnél, és az eredetiben bemutatott háborús kiténtéseimre hivatkozva kértem az internálásból való szabadon bocsátásomat. A főkapitány-helyettes kérésemet elutasította, és az eredeti okmányaimat előttem tépte el. Ezen elutasító magatartását tudomásom szerint még 20 esetben ismételte, amikor ugyancsak tisztí és legénységi kiténtések birtokosait a fennálló rendelkezések ellenére a táborban fogva tartotta.

A német SS-századosnak, amikor jelentettem, hogy kiténtéseim dacára tartanak fogva a táborban, kijelentette, hogy ő azt az utasítást kapta hatóságától, hogy a magyar törvények értelmében járjon el, és a magyar hatóságok utasításait kövesse. Ő tehát kénytelen azt az álláspontot velem szemben elfoglalni, amit Horváth r. főkapitány-helyettes elől.

[...][85]

Jelzet: BFL XXV. 1. a. 1946. 197. – Eredeti, gépelt, aláírással.

[1] PETER ROMIJN: *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen tijdens de Duitse bezetting*. Balans, Amsterdam, 2006; GUUS MEERSHOEK: *Dienaren van het gezag. De Amsterdamse politie tijdens de bezetting*. Van Gennep, Amsterdam, 1999.

[2] RANDOLPH L. BRAHAM: *A népirtás politikája. A holokauszt Magyarországon*. 2. kötet. Park, Bp., 2015, 2491–494. Hasonlóan kevés szót a rendőrség és a csendőrség szerepéről: 482–485., ill. 486–489.

[3] KÁDÁR GÁBOR–VÁGI ZOLTÁN: *A végső döntés. Berlin, Budapest, Birkenau 1944*. Jaffa, Bp., 2013, 127., 156., 158. A szerzők a putnoki főszolgabíró, a kassai polgármesteren és Endre Lászlón kívül lényegében nem idéznek adminisztrációs példákat, és a kassai polgármestert is csak Endre viselkedése kapcsán idézik.

[4] UNGVÁRY KRISZTIÁN: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon, 1919–1944*. Jelenkor – OSZK, Pécs – Bp., 2012, 461–462. A szerző főleg nyilasok népbírói pereire és nyomozati anyagaira támaszkodva ír – egyébként úttörő – munkájában a magyar holokausztról. Sajnos vidéki adminisztrációs példákat nem említ, egyedi kutatáson alapuló levéltári anyagot hozzájuk nem idéz, egyedül Ságvári Ágnes dokumentumgyűjteményét citálja több alkalommal. A szerző későbbi, a *Századok*-ban megjelent írásában hasonlóan kevés vidéki példát idéz (Alsógöd, Nagyvárad).

[5] RÁNKI GYÖRGY: *1944. március 19. Magyarország német megszállása*. Kossuth, Bp., 1978, 160.

[6] KARSAI LÁSZLÓ: *Holokauszt*. Pannonica, Bp., 2001, 240–245.

[7] GERGELY ANNA: *A székesfehérvári és Fejér megyei zsidóság tragédiája (1938–1944)*. Vince Kiadó, Bp., 2003.

[8] CSÖSZ LÁSZLÓ: *Konfliktusok és kölcsönhatások: zsidók Jász-Nagykun-Szolnok megye történelmében*. MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Szolnok, 2014.

[9] GIDÓ ATTILA: The Hungarian Bureaucracy and the Administrative Costs of the Holocaust in Northern Transylvania. *The Hungarian Historical Review* 4:3. 2015. 641–672. A tanulmány használatát nehezíti, hogy a szerző meglehetősen önkényesen fordítja a különböző magyar közigazgatási tisztségek nevét angolra, feloldásokat nem ad meg.

[10] MOLNÁR JUDIT: Zsidótlanítás a déli határsávban 1944-ben. In: *Tanulmányok a holokausztról*. 8. kötet. Szerk. RANDOLPH L. BRAHAM. Balassi, Bp., 2017, 31–64.

[11] Egyéb művei mellett uő: Csendőrök, rendőrök, hivatalnokok a Soá idején. In: *Magyar megfontolások a Soáról*. Szerk. HAMP GÁBOR, HORÁNYI ÖZSÉB, RÁBAI LÁSZLÓ. Balassi, Bp., 124–133.

[12] SZEKERES JÓZSEF: *A pesti gettók 1945. januári megmentése. „A magyar Schindler” – Szalai Pál visszaemlékezései és más dokumentumok alapján*. Budapest Főváros Levéltára, Bp., 1997, 32. skk., 48. skk. Érdekes, ám bizonyos kitételeiben téves tanulmány Forró János írása, mely címével ellentétben a vidéki rendőrségről is adatokat oszt meg. FORRÓ JÁNOS: A Magyar Királyi Csendőrség és a Fejér vármegyei zsidó deportálás. *Rendvédelem-történelmi Füzetek*, 24. 2011. 23–31.

[13] VÉGSŐ ISTVÁN: Főispánok a népbírók előtt. *Tanulmányok a holokausztról*. 6. kötet. Szerk. RANDOLPH L. BRAHAM. Balassi, Bp., 2014, 413–460. A tanulmány több ismert főispánról nem tud, illetve több esetben nem tudjuk meg, mikor nevezték ki az adott főispánt, vagy ki volt az elődjük, esetleg azzal mi lett.

[14] Ezeket felsorolva lásd BRAHAM: *A népirtás politikája...* 2. kötet, 1622–1634.

[15] KATONA CSABA [és mások]: *Emlékezz! Válogatott levéltári források a magyarországi zsidóság üldöztetésének történetéhez, 1938–1945*. Magyar Országos Levéltár, Bp., 2004, 71.

[16] Uo: 76–78. Kamenszky soproni polgármester jelentése a belügyminisztérium részére, 1944. április 8.

[17] UNGVÁRY KRISZTIÁN: Mesterterv? A deportálások döntési mechanizmusa. *Századok*, 149:1. 2015. 1–32., itt 22.

[18] A sárga csillag feltűzéséről szóló 1944. évi 1240. M. E. számú kormányrendelet április 5-i hatállyal kötelezte a zsidókat megkülönböztető jel viselésére. A paksi holokausztról szóló bejegyzés nem tud a sárga csillag idő előtti bevezetéséről. Lásd: BRAHAM: *A népirtás politikája...* 2. kötet, 875–876.; *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája*. 2. kötet. Szerk.: RANDOLPH L. BRAHAM. Park, Bp., 2007, 1135–1136.; SZILÁGYI MIHÁLY– SCHWEITZER JÓZSEF: A Tolna megyei zsidók története 1868-tól 1944-ig. In: *Tolna Megyei Levéltári Füzetek* 2. 1991, 51–87., itt 85.

[19] Adolf Eichmann (1906–1962) német SS-alezredes, a magyarországi deportálások egyik felelőse.

[20] Ez a 6163/1944 BM. sz. rendelet az ország zsidóktól való „megtisztításáról”. Lásd UNGVÁRY: *Mesterterv?...* 21.

[21] HELEN FEIN: *Accounting for Genocide. National Responses and Jewish Victimization during the Holocaust*. Collier Macmillan, London, 1979, 59.

[22] JOSEPH BENSMAN: Mediterranean and Total Bureaucracies: Some Additions to the Weberian Theory of Bureaucracy. *International Journal of Politics, Culture, and Society*. 1987. ősz/1:1. 62–78., itt 66–68. A dunai, avagy „mediterrán” bürokrácia kevésbé gyors és hatékony mint a porosz modell, de ugyanúgy személytelen és rugalmatlan. Nagyobb szerepet játszik benne a barátság, a személyes kapcsolatok és a vesztegetés lehetősége. Elméleti síkon az utóbbiak a magyarországi holokauszt kevésbé „alapos”, avagy kíméletlen kivitelezését is lehetővé tették volna. A bürokrácia magyarországi holokausztban való szerepét későbbi, részletes munkánkban kívánjuk kifejteni.

- [23] Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban BFL), XXV. 1. a. 1946. 197. Horváth György kassai r. főkapitány-helyettes népbírói ügye, 94.
- [24] A bírósági per tanúvallomása szerint Gellay Vince 1906-ban született Endrődön, bonyhádi lakos, rendőr foglalkozású.
- [25] Hajnácskőy László (1895–1947) csendőr ezredes, a nyilas puccsig a IV. pécsi csendőrkerület parancsnoka.
- [26] MOLNÁR: *Zsidótlantítás a déli határsávban 1944-ben...* i. m.
- [27] *Csendőrtiszt a Markóban. Ferenczy László csendőr alezredes a népbírói előtt.* Szerk. MOLNÁR JUDIT. Scola-ÁBTL, Bp., 2014, 106–107., 297.
- [28] BFL VI. 13. b. Fegyelmi iratok (1920–1944). 155. kisdoboz. Párttörténeti Intézet számára írt segédlet, jelzet és oldalszám nélkül. A segédlet szerint 1944. május 29.-én Soroksáron Schäffer Mihály SS-katona Hantosi János és Rónaszegi János rendőröket azzal inzultálta, hogy „nem vagytok ti senkik”, mire azok fegyvert használtak ellene. A kapott büntetés mértékét nem tudjuk, az incidens mindössze az idézett jegyzet alapján ismert, ugyanis a dokumentum eredetije nem szerepel az iratok között. Minden jel szerint számos dokumentumot elmozdítottak a helyükről, ugyanis Szekeres József állítása szerint az adott jelzet alatt hasonló iratoknak kellett lennie, de azok nem találhatóak.
- [29] Így vitte vágóhídra a budapesti rendőröket Hirtschler SS tábornok. *Népbírói Szemle*, 1946. január 12. 3.
- [30] A bírósági jegyzőkönyv szerinti adatai: született 1888-ban Kunszentmártonon, anyja Apatóczy Erzsébet, lakik Budapest, Bajcsy-Zsilinszky Endre u. 25., nyugalmazott polgármester.
- [31] KARSAI: *Holokauszt...* 241.
- [32] Gusáth György (szül. 1888-ban Marosvásárhelyen), foglalkozása nyugalmazott polgármester.
- [33] BRAHAM: *A népiértés politikája...* 2. kötet, 848., 35. sz. lábjegyzet, ill. 886.
- [34] Életrajzi adatai a következők: született Pozsonyban 1887-ben, belgiami emigrációban hunyt el 1965-ben, nyugalmazott altábornagy, nyugalmazott főispán.
- [35] Beiktatták Pest vármegye új főispánját. *Függetlenség*, 1944. május 10. 3.
- [36] Méreyt a Népbírói Országos Tanácsa másodfokon felmentette.
- [37] 1943-tól a főispán centralizálás okán a megye közellátási kormánybiztos is volt. A kormánybiztos a kormány vagy a belügyminisztérium felhatalmazására minden olyan határozatot megsemmisíthetett, amely a közrend vagy a hadviselés ellen volt. A kormánybiztos a bíróság és az ügyészség kivételével a törvényhatósági és községi alkalmazottakat felmentette, a hatáskörében kiadott rendelkezések megszegését kihágássá nyilváníthatta. Szerepköréhez lásd CSIZMADIA ANDOR–KOVÁCS KÁLMÁN–LÁSZLÓ: *Magyar állam- és jogtörténet* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1996, 529–530.
- [38] Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Berlin [továbbiakban: PAAA]), R 99450, 5713. Judenfrage in Ungarn, n. d. 55–56.
- [39] Lásd a következő tanúvallomásait: BFL XXV. 1. a. 1945. 1605, Mérey László népbírói pere, 25 (Simon Ádám vallomása), 26 (Seres János vallomása), 26 (Csapó Tibor vallomása), 28 (Váradi József vallomása), 30 (Haas Sándorné, Molnár József, Sándor Zsigmond vallomásai), 49 (Molnár József vallomása).
- [40] PAAA R 100.892, 2282. Veessenmayer napi jelentése, 1944. május 6.
- [41] BFL XXV. 1. a. 1945, 1605, Mérey László népbírói pere.
- [42] Részletesen lásd az ügyben GELLÉRT ÁDÁM: Csatári László és az 1944-es kassai deportálások. http://www.betekinto.hu/2014_3_gellert ^[4] (Letöltés: 2018. 02. 08.)
- [43] Szász Elemér (szül. 1898-ban Galgócon) foglalkozása (immár) rendőr alezredes, a bírósági anyag szövege nem tesz utalást arra, hogy zsidó lett volna.
- [44] BFL XXV. 1. a. 1946, 197. Horváth György népbírói pere. Balkányi Sándor vallomása.
- [45] A vádirat szerint (11.) fenyegetéseit a májusi deportálások alkalmával is megismétli, a vallomások azonban áprilisa utalnak. Áprilisban egyedül a Délvidékről történtek deportálások.
- [46] Hajnácskőy április 24-én adott eligazítást csendőreinek. Lásd: MOLNÁR: *Zsidótlantítás a déli határsávban 1944-ben...* i. m. Április 26-i kezdettel 9530 zsidót deportáltak Auschwitzba.
- [47] A kihagyott részben a pécsi gettóban végzett kínzásokról és Hajnácskőy nyilas puccsban való szerepéről ír.
- [48] A dokumentumhoz nem tartoznak mellékletek.
- [49] A budapesti rendőrfőkapitány 1944. október 21-től Sédey (Schröder) Gyula (1895–1946) vezérezres volt.
- [50] Minden bizonnyal arra utal a szöveg, hogy az említett rendőrök nem használták fegyverüket a németek megfékezésére.
- [51] November.
- [52] A csillagos házak („zsidóházak”) olyan budapesti épületek voltak, melyeket Farkas Ákos polgármester 1944. június 16-án kiadott 147.501–514/1944–IX. számú rendeletében a zsidók lakhelyéül kijelölt.
- [53] A soron következő jelentés, mely szerint a rendőr kilétét nem sikerült meghatározni, a zsidó nő Elek Istvánnéként azonosítja, akit november 26-ára már munkaszolgálatra behívtak.
- [54] A soron következő jelentés szerint a részeg férfi nem azonos a házban lakó asztalosmesterrel.
- [55] A soron következő jelentés Ilkovic Jakabként azonosítja, akit addigra szintúgy munkaszolgálatra behívtak.
- [56] Az egy darab melléklet az ügy ugyanolyan tartalmú, eltérő fogalmazású ismétlése.
- [57] Szervezeti és szolgálati utasítás.
- [58] Tolla korrigálva. A fogalmazónak nyilván feltűnt az önellentmondás, hogy a zsidóság élethez, biztonsághoz és vagyonhoz való természeti jogának országos eltiprása közepette különös lenne ezen jogokra hivatkozni.
- [59] A dokumentumhoz nem tartozik melléklet.
- [60] Az utolsó nyolc szó tollal kihúzva.
- [61] Tolla kihúzva, felette olvashatatlan szó.
- [62] Tolla beszúrva.
- [63] Egyedül a rendőrfőparancsnok aláírása nem szerepel az iraton.
- [64] Endre László (1895–1946) belügyi államtitkár, a magyar holokauszt egyik fő felelőse.
- [65] Ez és a következők: tollal beszúrva.

[66] Nyilván nem voltak olyan helyzetben a zsidó tanács tagjai, hogy erről önszántukból döntöttek volna. Molnár állítását a gettó fel nem állításáról azonban igazolta még Haller József és Mikesi Sándor is. Lásd az iratanyag 28., 49. oldalait. A gettó fel nem állításáért nem rúgták ki, 1944. december 1-én mondott fel. Molnárt végül felmentette a népbíróság. Lásd perének 51. oldalát ítéletéért.

[67] Géczy András, Pest vármegyei közjegyző.

[68] Magyar Nemzetiszocialista Párt, 1941 szeptemberében alapított szélsőjobboldali párt.

[69] A kihagyott részben Endre László díszpolgárrá választásának körülményeit ecseteli.

[70] A kihagyott részben a népbíróság beidézi Lisznyai Pálnét és Palócz Jenőné, akik igazolják, hogy Gusáth nem tartózkodott a kérdéses időszakban Zentán, illetve, hogy a zsidó Palócz Jenőné cselédként alkalmazta három hónapon át.

[71] A kihagyott ítéletben a népbíróság felmenti Gusáth Györgyöt.

[72] Az előző részekben Mérey Endréhez fűződő viszonyát részletezi.

[73] Az esetek itt ismétlésre kerülnek.

[74] A lap szélén itt vörös ceruzával kérdőjel található.

[75] Nem ismerünk olyan esetet, hogy a deportálásokkal szembeni ellenállásáért tavasszal-nyáron bárki életével fizetett volna.

[76] Géppel aláhúzva az eredetiben.

[77] A nyilatkozatokért lásd BFL XXV. 1. a. 1945, 1605. Mérey László népbírósági pere, 30. skk.

[78] Géppel aláhúzva az eredetiben.

[79] Ehhez lásd a főispáni jogkörhöz fűzött megjegyzésünket.

[80] Ceruzával aláhúzva, mellette ugyanazzal a ceruzával: „Jelentette?” A kérdés pontos látásról tanúskodik, Mérey válasza alatta található: „Éppen ezért”... stb.

[81] A kihagyott részben Mérey németellenességét részletezi.

[82] A kihagyott részben Szász Elemér letartóztatásának részleteit mondja el.

[83] A kassai zsidóságot az erre kijelölt utcákban felállított gettóba, illetve két külterületi téglagyárba helyezték el. Szász nem tisztázza vallomásában, hogy melyik téglagyárra utalt a „tábor” szóval.

[84] Sárvári Jenő, 1942-ben nevezik ki ezredessé és helyezik át Kassára.

[85] A kihagyott részben Szász Elemér Auschwitzba való deportálásának részleteit mondja el.

Címkék:

[holokauszt](#) ^[5]

[nyilasok](#) ^[6]

[deportálás](#) ^[7]

[közigazgatás](#) ^[8]

[ellenállás](#) ^[9]

Kiadás: 18. évfolyam (2018) 1-2. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/nepirtas-es-mozgaster-a-magyar-kozigazgatas-feelossege-az-1944-es-deportalásokban-es-a>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/nepirtas-es-mozgaster-a-magyar-kozigazgatas-feelossege-az-1944-es-deportalásokban-es-a>

[2] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/1.veszpremyhez.jpg>

[3] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/deportalas.jpg>

[4] http://www.betekinto.hu/2014_3_gellert

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/holokauszt>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nyilasok>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/deportalas>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kozigazgatas>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ellenallas>